

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

: การสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอน

Narrative of Buddha's Confrontation with Mara in Contemporary Media: Transmission of Teaching Traditional Literature

¹พรพิมล เพ็ญประภา และ ²กิตติยา คุณารักษ์

¹Pohnpimon Phengprapha and ²Kittiya Khunarak

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง, ประเทศไทย

Mahamakut Buddhist University Srilanchang Campus, Thailand.

¹pengprapha.p@gmail.com, ²kittiya.k1807@gmail.com

Received May 10, 2020; Revised July 12, 2020; Accepted August 25, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอนเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย โดยศึกษาเรื่องเล่าการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ในบทสวดมนต์พุทธอัฐชยมงคลคาถาหรือที่รู้จักกันในชื่อบท“พระคาถาพาหุง”ที่ได้รับการผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัยประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ จำนวนทั้งสิ้น 17 สำนวน ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร 8 เหตุการณ์ในสื่อร่วมสมัยมีการสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอนอย่างชัดเจน โดยนำเสนอผ่านกลวิธีการสอน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา 2) กลวิธีการสอนโดยการสอดแทรกทศนะหรือคำสอนของผู้เขียน 3) กลวิธีการถามตอบปัญหาธรรม และ 4) กลวิธีการสอนผ่านพฤติกรรมและคำพูดของตัวละคร อีกประการหนึ่งเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารยังสะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่และพลวัตของวรรณคดีพุทธ

ประวัติตอนสำคัญในฐานะเรื่องเล่าที่ได้รับการผลิตซ้ำในพื้นที่ร่วมสมัยที่มีความเป็นสากล ส่งผลให้เกิดความรับรู้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารของผู้คนในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร, สื่อร่วมสมัย, การสืบทอด, ขนบวรรณคดีคำสอน

Abstract

The objective of the academic article was to study the transmission of teaching traditional literature on the narrative of the Buddha's Confrontation with Mara in contemporary media. The study was focused on the narrative on the Buddha's encounter with Mara in eight events appearing in the Attha-Chayamankala Buddha's Chanting on the Eight Auspicious Victories, so-called Bahungmahaka (Phra Gatha Bahung in Thai). In addition, the reproduction of the narrative was totally found in seventeen printed versions of contemporary media. The study found that the narrative of the Buddha's eight victories in those contemporary printings was distinctly based on the transmission of teaching traditional literature. It was presented through four teaching techniques including: 1) direct instruction; 2) infusion instruction by inserting the author's view or teaching; 3) questioning instruction on Dhamma issues; and 4) role-playing instruction from the actors' behavior and speech. In addition, the narrative of the Buddha's confrontation with Mara reflected the existence and dynamics of the Buddhist literature, which was said of important episodes of the Life of the Buddha as a story that was reproduced in the contemporary areas regarded as universal. As a result, the narrative of the Buddha's Encounter with Mara was perceived on a wider level.

Key words: Narrative of Buddha's Confrontation with Mara, Contemporary Media, Transmission, Teaching Traditional Literature

บทนำ

บทสวดมนต์พุทธอัฐชยมงคลคาถาหรือที่มักเรียกว่า ‘พระคาถาพาหุง’ ตามวรรณกรรมแรกของพระคาถา ใช้สวดสรรเสริญชัยชนะแปดประการที่พระพุทธองค์ทรงมีเหนือมนุษย์ อมนุษย์ เทวดาและสัตว์เดรัจฉาน ด้วยธรรมานุภาพ โดยบทสวดมนต์พุทธอัฐชยมงคลคาถานี้ ไม่ได้เป็นคาถาที่มีบรรจุไว้ในพระไตรปิฎก กล่าวคือไม่ใช่คาถาที่แต่งขึ้นในสมัยพุทธกาลเหมือนคาถาหรือบทสวดอื่นๆ เช่น กรณียเมตตาสูตรหรือบรรดาบทสวดมนต์ต่างๆ ที่เรียกว่า พระปริตรมีชัคคปริตร เป็นต้น ด้วยเหตุที่บทสวดมนต์ดังกล่าวสามารถค้นหาที่มาได้แม้จะมีอายุกว่า 2500 ปีแล้วก็ตาม แต่สำหรับบทสวดมนต์พุทธอัฐชยมงคลคาถานี้ เป็นบทสวดที่ได้รับการแต่งขึ้นใหม่จัดว่าเป็นบทสวดมนต์หรือคาถาประเภทฎีกาเพราะเป็นคาถาที่นักปราชญ์ในยุคหลังแต่งขึ้น โดยนำเอาเหตุการณ์ในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ในตอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้พุทธวิธีเพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ทั้ง 8 เหตุการณ์ มาแต่งเป็นคาถาร้อยกรองไว้เป็นหมวดหมู่ได้ 8 บทและนำไปสวดในพิธีต่างๆ จนเป็นที่นิยมกันในหมู่ประชาชนชาวพุทธในหลายประเทศ อาทิ ไทย พม่า ลังกา ลาว เป็นต้น (สวัสดี พัฒน์เกิดผล, 2509: 178) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเนื้อหาในบทสวดมนต์พระคาถาพาหุงได้รับการผลิตซ้ำในฐานะเรื่องเล่าการผจญมารของพระพุทธเจ้าหลากหลายรูปแบบนอกเหนือไปจากบทสวดมนต์และภาพจิตรกรรมฝาผนัง อาทิ การสร้างสรรค์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับสื่อ ดังที่กาญจนา แก้วเทพ (2554: 26) กล่าวว่า สถาบันศาสนาและสื่อมวลชนมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันในโลกยุคโลกาภิวัตน์ทั้งความสัมพันธ์ด้านสังคมและความสัมพันธ์ส่วนตัว ดังจะเห็นปรากฏการณ์การแปรรูปชาดกในพระไตรปิฎกเป็นนิทานการ์ตูน เพราะศาสนามองว่าการปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาทางศาสนาโดยนำเสนอผ่านสื่อนี้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางหนึ่งในการเผยแพร่คำสอนศาสนา

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาการสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอนเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย เพื่อชี้ให้เห็นว่าชัยชนะอันเป็นมงคลทั้ง 8 ประการของพระพุทธองค์นั้นล้วนแสดงให้เห็นรูปแบบการแก้ไขปัญหา รวมถึงวิธีการรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ยังคงสามารถนำมาเป็นแบบอย่างและปฏิบัติได้จริงทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว และสังคม อีกประการหนึ่งเพื่อสะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่และพลวัตของวรรณคดีพุทธประวัติ

ตอนสำคัญในฐานะเรื่องเล่าที่ได้รับการผลิตซ้ำในพื้นที่ร่วมสมัยที่มีความเป็นสากล ส่งผลให้เกิดความรับรู้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารของผู้คนในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

ความสำคัญของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเป็นเรื่องราวอันมีที่มาจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญทางศาสนาที่ได้รับการเรียบเรียงขึ้นเป็นบทสวดมนต์ในชื่อบทสวดมนต์พุทธอัฐชยมงคลคาถา ต่อมาเรื่องราวการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์นี้ ได้รับการผลิตซ้ำและสร้างสรรค์ในฐานะเรื่องเล่าในสื่อร่วมสมัยหลากหลายรูปแบบ ทั้งในลักษณะการนำเสนอรวมกับพุทธประวัติและนำเสนอเฉพาะเหตุการณ์ โดยมีสาระสำคัญคือมุ่งเน้นที่จะนำเสนอหลักธรรมอันเป็นประโยชน์ที่พุทธศาสนิกชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ในสังคมยุคปัจจุบันผ่านเรื่องราวการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ของพระพุทธองค์ที่แสดงให้เห็นช่วงเวลาที่ยากลำบากทั้งก่อนและหลังการตรัสรู้ธรรมดังที่ พิสิษฐ์ กอบบุญ (2548: 255) กล่าวว่า วรรณคดีพุทธศาสนาของไทยนั้นมีพันธกิจในฐานะเป็นวรรณคดี คำสอน กล่าวคือ เป็นวรรณคดีที่มุ่งเน้นจะเสนอสาระหลักธรรมอันเป็นหลักของพุทธศาสนามีลักษณะของคำสอนทั้งในระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ดังนั้น เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารจึงนับเป็นวรรณคดีคำสอนอีกหนึ่งเรื่องหนึ่งที่ยังคงได้รับการผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัย โดยยังคงสืบทอดลักษณะสำคัญในฐานะวรรณคดีคำสอนด้วยการนำเสนอผ่านกลวิธีการสอน ดังนี้

1. กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา

จากการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยหลายสำนวน นิยมนำเสนอด้วยกลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทบทสวดและตำนาน ซึ่งนอกจากหลักธรรมคำสอนจะแทรกอยู่ในเหตุการณ์ บทสนทนาหรือพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องแล้ว ยังมีส่วนที่ผู้เขียนอธิบายหรือตีความหลักธรรมคำสอนจากเรื่องเล่าในแต่ละเหตุการณ์เพิ่มเติมให้ผู้อ่านได้แง่คิดหรือแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้น อาทิ

หนังสือพาหุ มนต์แห่งชัยชนะของสำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนาจำกัด เป็นหนังสือบทสวดมนต์ที่บอกเล่าเรื่องราวการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ด้วยสำนวนของผู้เขียนเอง โดยในตอนท้ายของเรื่องเล่าการผจญมารในแต่ละเหตุการณ์ผู้เขียนจะอธิบายและตีความ

ธรรมที่เป็นธรรมวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้เพื่อเอาชนะมารแต่ละเหตุการณ์ด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายอีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านไม่มีความรู้สึกว่าการหลักธรรมนั้นๆ เป็นเรื่องไกลตัวหรือเป็นเรื่องยากที่จะปฏิบัติ หนังสือเล่มนี้ยังช่วยยืนยันความคิดที่ว่าพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำมานั้น พุทธศาสนิกชนก็สามารถนำมาปรับใช้ได้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

“ตีความปริศนาธรรม: พระพุทธเจ้าชนะนางฉิณฺฑา
มาณวิกา ด้วยความสงบพระทัยอันงดงาม ปริศนาสอนว่าชนะวิ
หุจรีต (การประพาศชั่วคราว) ด้วยการหมั่นฝึกฝนจิตตนให้
อดทน อดกลั้น (ขันติ) ต่อภาวการณ์นั้นๆ เมื่อจิตถูกฝึกบ่อยๆ จะ
พัฒนาขึ้นเป็นความทนทาน ไม่หวั่นไหวต่อวิหุจรีตใดๆ
จนกระทั่งจิตบังเกิดความสงบเสถียร (โสรจจะ) หากเมื่อใดต้อง
เผชิญภาวการณ์เช่นนั้นอีก จิตที่ฝึกไว้อย่างดีแล้วจักควบคุม
พฤติกรรมทางกาย วาจา ใจให้สงบงามดังนั้น ขันติกับโสรจจะเป็น
ธรรมที่ใช้คู่กัน หมั่นฝึกฝนธรรมคู่นี้เสมอๆ จักบังเกิดความสง่างาม
ในตนและงดงามต่อผู้พบเห็น (พาหุ มนต์แห่งชัยชนะ, 2556: 64)

หนังสือพาหุ ชัยชนะแห่งพุทธะ เขียนโดย จิต-ตระ-ธานี หนังสือเล่มนี้ในตอนต้น
ของแต่ละเรื่องจะเขียนบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาด้วยกัน 3 ภาษา ได้แก่ ภาษาไทย
ภาษาบาลีและภาษาอังกฤษจากนั้นจึงจะเล่าเรื่องราวเหตุการณ์การผจญมารในสำนวนของ
ผู้เขียนเอง ทั้งนี้ในตอนต้นของเรื่องเล่าผู้เขียนจะกล่าวถึงลำดับคาถาตามด้วยการกล่าวถึง
เหตุการณ์การผจญมารโดยสรุปและจะกล่าวเสริมว่าคาถาบทนั้นๆ สามารถใช้ได้ในกรณีใด
ดังตัวอย่าง

“พุทธชัยมงคลคาถาบทนี้ เป็นคาถาบทที่ 2 กล่าวถึง
ชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่ออาฬวกยักษ์ซึ่งเป็นยักษ์ที่ดุร้าย
ใจคอโหดเหี้ยมเต็มไปด้วยโทสะ แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเอาชนะ
ได้ด้วยขันติবারมี คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะศัตรู
ผู้มีจิตใจหยาบกระด้าง ศัตรูผู้เป็นอันธพาล เป็นต้น ที่มาของ
ชัยชนะครั้งนี้ เกิดขึ้นในพรรษาที่ 16 มีรายละเอียดดังนี้...”
(จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง, 2556: 22)

2. กลวิธีการสอนโดยการสอดแทรกทัศนะหรือคำสอนของผู้เขียน

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารบางสำนวนผู้เขียนใช้กลวิธีการสอดแทรกหลักธรรม คำสอนโดยการยกพุทธศาสนสุภาษิตขึ้นมากล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ของตัวละคร ในเรื่อง อาทิ หนังสือองค์อุลุมาล ฉบับการ์ตูนสี่สี ของสำนักพิมพ์อมรินทร์คอมมิกส์ โดยหนังสือเล่าเรื่องราวชีวิตประวัติขององค์อุลุมาลหรืออหิงสกะ บุรุษผู้มีความบริสุทธิ์และใจซื่อ เป็นเหตุให้อหิงสกะจึงถูกความริษยาและความหลงผิดของผู้อื่นหลอกล่อให้เดินทางชั่วจน กลายเป็นโจรร้ายของแผ่นดินที่รับรู้กันในนาม“องค์อุลุมาล” กระทั่งได้พบกับพระพุทธเจ้า ได้สัมผัสสธรรมพระธรรมและเข้าบวชในพระพุทธศาสนา แม้ในช่วงแรกของการบวชต้องอดทน ต่อผลกระทบอยู่บ้าง แต่ด้วยไม่ละในความเพียรและความอดทนจึงสามารถบรรลุพระอรหันต์ ได้ในที่สุด การ์ตูนเรื่องนี้นอกจากผู้อ่านจะได้เรียนรู้หลักธรรมคำสอนต่างๆ ผ่านทาง เหตุการณ์ พุทธกรรมและบทสนทนาของตัวละครในเรื่องแล้ว ผู้เขียนยังได้ยกเอาพุทธศาสน สุภาษิตที่มีเนื้อหาใจความสอดคล้องกับเหตุการณ์หรือพฤติกรรมของตัวละครต่าง ๆ ดัง ตัวอย่าง

ในช่วงเริ่มต้นหนังสือการ์ตูนกล่าวถึงเรื่องราวชีวิตในวัยเด็กของอหิงสกะว่าเป็นผู้ที่มีความขยันมีน้ำใจหมั่นศึกษาเล่าเรียน ฯลฯ ผู้เขียนจึงยกพุทธศาสนสุภาษิตที่เกี่ยวข้องกับวิชา ความรู้ที่ว่า **“บรรดาสิ่งทั้งองกามขึ้นมา วิชาความรู้ประเสริฐสุด”** (พุทธศาสนสุภาษิต) ขึ้นมาประกอบ

ภาพประกอบ 1 ภาพพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสอดคล้องกับเรื่องราวในวัยเด็กของอหิงสกะ
ที่มา: หนังสือองค์อุลุมาล ฉบับการ์ตูนสี่สี (โอม รัชเวทย์, 2554: 14)

หรือเหตุการณ์ที่อหิงสกะเดินทางมาสมัครเข้าเรียนในสำนักศึกษาปาโมกข์ ณ เมือง ตักศิลา ตัวละครอาจารย์เจ้าของสำนักยื่นใบสมัครให้อหิงสกะและกล่าวว่า “ที่นี่ไม่มีเงินค่า แป๊ะเจี๊ยะ ขอแค่ค่ายกครูนิดหน่อย” (โอม รัชเวทย์, 2554: 25) ดังนั้นได้ภาพนี้ผู้เขียนจึงยก พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “**พึงแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม**” ขึ้นมากล่าวเพื่อชี้ให้เห็นว่าการ กระทำของตัวละครอาจารย์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เป็นต้น

ภาพประกอบ 2 : ภาพพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์การรับเงินสินบน
ที่มา: หนังสืออนุกรม ฉบับการ์ตูนสี่สี (โอม รัชเวทย์, 2554: 25)

ตัวอย่างจากหนังสือการ์ตูนข้างต้น จะเห็นได้ว่ากลวิธีดังกล่าวเป็นการแทรก ทศนคติของผู้เขียน ด้วยการยกพุทธศาสนสุภาษิตที่สอดคล้องกับเหตุการณ์หรือพฤติกรรม ของตัวละคร เพื่อช่วยชี้นำทางความคิดและกระตุ้นให้ผู้อ่านพิจารณาเหตุการณ์และ พฤติกรรมของตัวละคร จนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมและหลักปฏิบัติตามแนวทาง ของพระพุทธศาสนาอันนำไปสู่ความเข้าใจในคำสอนรวมทั้งสามารถนำไปเป็นแนวทางในการ ประพฤติปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันได้

3. กลวิธีการถามตอบปัญหาธรรม

กลวิธีการถามและตอบปัญหาธรรมในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ผู้เขียนพบว่า กลวิธีดังกล่าวปรากฏในเหตุการณ์การผจญอหิงสกะและการผจญสังกนิครนถ์ในหนังสือ ประเทททสวดและตำนาน โดยทั้งสองเหตุการณ์จะมีการกล่าวถึงการสนทนาโต้ตอบ ระหว่างพระพุทธเจ้าและมารเกี่ยวกับหลักธรรมหรือปริศนาธรรมที่มารมีข้อสงสัย ทั้งนี้ จุดประสงค์ในการถามคำถามก็แตกต่างกันออกไป ได้แก่ ในเหตุการณ์ผจญสังกนิครนถ์เป็น

การถามปัญหาเพื่อต้องการประลองปัญญาระหว่างแนวคิดหรือคำสอนในลัทธิของตนกับคำสอนของพระพุทธองค์ ในขณะที่เหตุการณ์ผจญอาผวกยักษ์นั้นถามเพื่อต้องการเอาชนะและต้องการให้พระพุทธองค์พ่ายแพ้ต่ออำนาจของตน โดยมีมารเป็นฝ่ายถามและพระพุทธเจ้าเป็นฝ่ายตอบคำถาม ดังตัวอย่างบทสนทนาโต้ตอบปริศนาธรรมที่อาผวกยักษ์ถามพระพุทธเจ้าโดยหวังจะใช้เป็นอุบายเพื่อเอาชนะ ความว่า

อาผวกยักษ์: สมณะ ข้าพเจ้าจะขอตั้งปัญหามาถามท่าน หากท่านตอบข้าพเจ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าจะควักดวงจิตของท่านออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจท่านให้แหลกสลายหรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของท่านเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาปากโน้น

พระพุทธเจ้า: ยักษ์เอ๋ย เรายังไม่เห็นใครสักคนในโลกที่จะทำกับเราเช่นนั้นได้เลย ท่านต้องการถามปัญหาสิ่งใด จงถามมาเถิด

เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพุทธดำรัสเช่นนั้น อาผวกยักษ์จึงถามปัญหาที่ตนสงสัย ดังนี้

อาผวกยักษ์: อะไรเล่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐสุดของคนในโลก

นี้

อะไรเล่าที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้

อะไรเล่าเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย

บุคคลมีความเป็นอยู่อย่างไร นักปราชญ์จึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ

พระพุทธเจ้า: ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐสุดของคนในโลกนี้

ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้

สัจจะเท่านั้น เป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย

บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์จึงกล่าวว่ามีชีวิต

ประเสริฐ

อาผวกยักษ์: คนจะข้ามโอฆะได้อย่างไร

จะข้ามห้วงมหรณพได้อย่างไร

จะล่วงพ้นทุกข์ได้อย่างไร

และจะบริสุทธิ์ได้อย่างไร

พระพุทธเจ้า: คนจะข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา

จะข้ามห้วงมรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท

จะล่วงพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร

และจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

อานนทกัณโณ: คนทำอะไรจึงจะได้ปัญญา

ทำอะไรจึงจะได้ทรัพย์

ทำอะไรจึงจะได้เกียรติ

ทำอะไรจึงจะผูกใจหม่มิตรไว้ได้

และทำอะไรเมื่อตายแล้วจะไม่เศร้าโศก

พระพุทธเจ้า: คนต้องการบรรลุนิพพาน

เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระอรหันต์

ไม่ประมาท รู้จักพิจารณา

ตั้งใจฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา

คนปฏิบัติตนตรงต่อเวลา เอาธุระ

มีความขยันยอมหาทรัพย์ได้

ยอมได้เกียรติด้วยความสัตย์จริง

ผู้ให้ยอมผูกใจหม่มิตรไว้ได้

คนผู้ครองเรือน มีศรัทธา

ประพฤติธรรม 4 ประการนี้คือ

สัจจะ ธรรมะ อิติ และจาคะ

ตายแล้วย่อมไม่เศร้าโศก

บทสนทนาข้างต้นจะเห็นได้ว่ากลวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธองค์นั้นไม่เพียงแต่ทำให้ผู้ถามปัญหากระจ่างชัดในคำตอบแล้ว กลวิธีดังกล่าวยังถือเป็นวิธีการสอนธรรมของพระพุทธองค์ประการหนึ่งจาก 4 แบบที่ทรงใช้ในการสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งปวง ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตโต) (2542) กล่าวไว้ดังนี้

1. การสอนแบบสากัจฉาหรือสนทนา ส่วนใหญ่ทรงใช้วิธีนี้กับผู้มาเฝ้าที่ยังไม่เข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยการสนทนานำสู่ธรรม เมื่อเข้าใจแล้วก็จะเกิดความเลื่อมใสศรัทธา วิธีนี้เป็นวิธีที่ทรงใช้กับพระสาวกโดยการส่งเสริมให้สนทนาธรรมร่วมกัน

2. การสอนแบบบรรยาย ทรงใช้การแสดงธรรมในที่ประชุม หรือคนหมู่มากที่มีพื้นฐานหรือความเข้าใจในธรรมใกล้เคียงกัน โดยทรงบรรยายแบบกว้าง ๆ

3. การสอนแบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น มีหลายประเภททั้งลองภูมิ ถามเพื่อต้อนให้จนมุม บ้างก็ถามเพื่อไปเทียบกับลัทธิของตน ซึ่งการถามปัญหาแบบนี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาตุลัษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม โดยลักษณะของวิธีตอบแบ่งเป็น 4 อย่าง คือ

- 1) กังสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่พึงตอบโดยตรงไปตรงมา
- 2) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่พึงย้อนถาม ทวนคำถาม ว่าถามในแง่มุมไหน แล้วจึงตอบปัญหา เช่น จักขุ กับ โสตะเหมือนกันไหมต้องย้อนถามก่อนว่าแง่ใด แล้วแยกตอบว่า ถ้าในแง่การเป็นเครื่องมือมองเห็น พึงตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่าในแง่เป็นอนิจจัง พึงตอบว่าเหมือน
- 3) วิวิจขพยากรณ์ปัญหา หมายถึงปัญหาที่ต้องแยกคำตอบ เช่นเมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็นอนิจจังได้แก่จักขุไซ้ไหม” พึงแยกออกตอบว่า “ไม่ เพียงแต่จักขุเท่านั้นที่เป็นอนิจจัง โสตะ ฆานะฯ ก็เป็นอนิจจังด้วย”
- 4) ฐปนียปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่องไร้ประโยชน์ อันเป็นเหตุให้ยึดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาพึงยับยั้งเสียและชักนำผู้ถามเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป

คำอธิบายวิธีการสอนข้างต้นชี้ให้เห็นว่าวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้สอนอาฬวกยักษ์ นั้น คือการสอนแบบการตอบปัญหาด้วยการตอบในลักษณะกังสพยากรณ์ปัญหา คือ ปัญหาที่พึงตอบแบบตรงไปตรงมา ดังนั้น การถามตอบปริศนาข้างต้นนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงวิธีการสั่งสอนและเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธองค์แล้ว กลวิธีดังกล่าวยังช่วยรักษาและสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนอีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านได้พิจารณาคำสอนผ่านบทสนทนาถามตอบปริศนาธรรม เกิดกระบวนการคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุและผลจนสามารถเข้าใจความหมายของธรรมนั้นๆ ในท้ายที่สุดดังที่พิสิทธิ กอบบุญ (2548) กล่าวว่า ปุจฉา-วิสัชนา เป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้ศึกษาได้มีส่วนร่วมในดับท โดยการกำหนดประเด็นปัญหา โนม่น้าว กระตุ้น และท้าทายให้เกิดการขบคิดตีความแล้วคลี่คลายปัญหา สร้างความกระจ่าง อรรถาธิบายให้ความรู้พัฒนาความคิด กำจัดทิฐิมานะ นำไปสู่ความเข้าใจในพุทธธรรมสร้างศรัทธาและปัญญาในที่สุดนั่นเอง

4. กลวิธีการสอนผ่านพฤติกรรมและคำพูดของตัวละคร

กลวิธีการสอนผ่านพฤติกรรมและคำพูดของตัวละคร เป็นกลวิธีที่พบได้บ่อยในเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารประเภทหนังสือการ์ตูน อาทิ หนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทธรูปเจ้าของสำนักพิมพ์แซปปี้คิดส์ ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อเป็นหนังสือการ์ตูนประเภทนิทานภาพสำหรับเด็กอายุระหว่าง 4-6 ปี เรื่องเล่าชุดนี้เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นตามโครงเรื่องเดิมโดยเป็นการฉายภาพความขัดแย้งของตัวละครพระพุทธรูปเจ้าและมารแต่ละเหตุการณ์ในบริบทและสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ธรรมเนียมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตอย่างลึกซึ้งและคมคายของพระพุทธรูปเจ้าถูกถ่ายทอดผ่านทางบทสนทนาและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องดังตัวอย่าง

...ช้างนาฬาคีรีหมอบลงตรงหน้าพระพุทธรูปอย่างนุ่มนวล
พระพุทธรูปก็ยกพระหัตถ์ขวาอุบกระพองช้างแล้วตรัสว่า “นาฬาคีรีเอ๋ย..จง
อยู่อย่างมีความสุขเถิดอย่าทำร้ายผู้ใดอีกเลย” (น่านกฐก(นามแฝง), 2557: 16)

...องค์ลีลามลตวาดด้วยความโมโหสุดขีด “ทำไมท่านบอกท่าน
หยุดแล้ว ทั้งที่ยังเดินอยู่” พระพุทธรูปเจ้าทรงหยุดเดินแล้วตรัสอย่างมีเมตตา
ว่า “การหยุดของเรา หมายถึงการหยุดเบียดเบียนชีวิต แต่ท่านสิ ยังไม่หยุด
เบียดเบียนชีวิตผู้อื่นเสียที องค์ลีลามลเอ๋ย..หยุดฆ่าคนเถิดนะ” (น่านกฐก
(นามแฝง), 2558: 15)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าพุทธวิธีที่พระพุทธรูปองค์ทรงใช้ในการเอาชนะมารนั้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของตัวละครพระพุทธรูปเจ้าในฐานะ “ผู้สอนธรรมะ” ผ่านถ้อยคำที่เรียบง่ายแต่มั่นคง อีกทั้งยังเต็มเปี่ยมไปด้วยธรรมที่ช่วยชี้ทางให้สรรพสัตว์ทั้งปวงพึงกระทำแต่คุณความดี ละเว้นจากบาปและกรรมชั่ว ดังนั้น การใช้ตัวละครเป็นผู้สอนธรรมหรือหลักปฏิบัติต่างๆ นั้นจึงมักพบเห็นได้เสมอในวรรณคดีคำสอนอยู่เสมออย่างที่ ญัฐกาญจน์ นาคนวล (2559: 191) กล่าวว่า การเลือกใช้ตัวละครที่มีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมกับการเป็นผู้สอน ทำให้สารหรือคำสอนมีน้ำหนักชัดเจนและกลมกลืนเป็นเอกภาพกับการดำเนินเรื่องจึงทำให้สามารถสื่อคำสอนได้โดยตรง เข้าใจง่ายและสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้หนังสือการ์ตูนบางสำนวนมีลักษณะเป็นการเล่าเรื่องการผจญมารของพระพุทธรูปเจ้าผ่านตัวละครหลักในเรื่อง อาทิ หนังสือประวัติพระพุทธรูปเจ้าของสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ เล่าเรื่องราวพุทธประวัติและสอนธรรมจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ผ่านตัวละครคุณตา

ดังเช่น ในบท *การขัดขวางจากลัทธิอื่น* ตัวละครคุณตาได้เล่าเหตุการณ์เมื่อครั้งที่ พระพุทธเจ้าถูกใส่ร้ายโดยพวกเดียรถีย์ด้วยการใช้นางจัญจมาณวิกาเข้ามาปรากฏตัวต่อหน้า พุทธศาสนิกชนที่มาเฝ้าฟังธรรมและกล่าวอ้างว่าตนตั้งครมกับพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงรับมือกับเหตุการณ์ดังกล่าวอย่างมีสติด้วยการนิ่งเฉยและไม่นานความจริงทั้งหมดก็ ปรากฏขึ้น กลวิธีดังกล่าวสอดคล้องกับที่ณัฐกาญจน์ นาคนวล (2559: 186) กล่าวว่า การใช้ ตัวละครผู้ใหญ่ให้ทำหน้าที่สอนหรืออธิบายธรรมกับเด็กนั้นนับเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องโดยการ ใช้ตัวอย่างแสดงให้เห็นจริง การใช้ตัวละครผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นผู้อธิบายและสอนธรรมะให้กับ เด็กจึงนับเป็นภาพจำลองการสอนที่สร้างความใกล้ชิดกับกลุ่มผู้อ่านวัยเด็กได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจะเห็นได้ว่านอกจากจะเป็นการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารแล้วยัง เห็นถึงพลวัตในการสร้างสรรค์วรรณกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในปัจจุบันซึ่งจากเดิมที่ใช้ วิธีการถ่ายทอดผ่านการเล่าเรื่องให้ฟัง มาเป็นการถ่ายทอดผ่านการเขียนให้อ่าน ซึ่งวิธีนี้ นอกเหนือจากความสนุกเพลิดเพลินที่กลุ่มผู้อ่านซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนจะได้รับจากการดู ภาพประกอบเรื่องเล่าที่มีสีสันสดใสงดงามแล้ว เด็กๆ จะยังได้พัฒนาทักษะการอ่านรวมทั้ง ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากธรรมะที่สอดแทรกไว้ภายในเรื่องไปพร้อมกันอีกด้วย

ภาพประกอบ 3 : ภาพตัวละครคุณตาเล่าเรื่องเหตุการณ์พุทธประวัติให้หลานฟัง
ที่มา: หนังสือประวัติพระพุทธเจ้า (ลี บอมจี, 2554)

บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 17 สำนวนสะท้อนให้เห็นว่า เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารได้ทำหน้าที่ในฐานะวรรณกรรมคำสอนที่ถูกผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีความเป็นพลวัต คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบของสื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้อ่าน สื่อร่วมสมัยในหลายสำนวนพยายามปรับเปลี่ยนให้ตัวละครพระพุทเจ้ามีความเป็นมนุษย์มากที่สุดด้วยการลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ลง ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่า การประสบความสำเร็จของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นความสำเร็จที่วางอยู่บนรากฐานของความเป็นมนุษย์ธรรมดาๆ ซึ่งวิธีการนำเสนอเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารเช่นนี้จะช่วยทำให้ผู้อ่าน ได้ตระหนักและเรียนรู้ว่าแบบอย่างที่พระพุทองค์ทรงปฏิบัติในการเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงนั้นไม่ได้สูงส่งเกินไปกว่าจะเข้าถึงได้ ตรงกันข้าม กลับก่อให้เกิดความศรัทธามากยิ่งขึ้นว่า แท้จริงแล้วบนเส้นทางของการเป็นพระบรมศาสดาที่ยิ่งใหญ่นั้น มีเคล็ดลับอยู่ที่การพยายามฝึกหัดและพัฒนาตนเองเป็นสาระสำคัญ ดังนั้น การนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทองค์ในเหตุการณ์การผจญมารมานำเสนอด้วยกลวิธีต่างๆ จึงทำให้คำสอนและหลักปฏิบัติทั้งหลายที่ปรากฏนั้นมีความชัดเจนเข้าใจง่ายอีกทั้งยังเป็นแบบอย่างให้ผู้อ่านทุกเพศทุกวัยสามารถนำไปปรับใช้ได้จริงในชีวิต

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ. (2554) *การสื่อสารกับศาสนา.ในการสื่อสาร ศาสนา กีฬา*. กรุงเทพฯ :

โครงการเมธีวิจัยอาวุโส คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง). (2556). *พาหุ: ชัยชนะแห่งพุทธ.*. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : ไอดี.ปรีนท์.

ณัฐกาญจน์ นาคนวล. (2559). *เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมไทยร่วมสมัย*.

อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทกฤษ (นามแฝง). (2557). *หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทเจ้า ตอนปราบช้างตกมัน*.

พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แอสปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด.

- น่านกฐก (นามแฝง). (2558). *หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน มหาโจร
องค์ลิมาล*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอรัค
คิดส์ จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตโต). (2542). *พุทธวิธีในการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ
: โอเอ้นจิการพิมพ์.
- พาหุง มนต์แห่งชัยชนะ. (2556). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนา จำกัด.
- พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2548). *ปุจฉา-วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีพุทธศาสนา*.
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลี บอมจี. (2554). *ประวัติพระพุทธเจ้า*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่นส์.
- สวัสดี พัฒน์เกิดผล. (2509). *บรรยายความพุทธมนต์ 2 เรื่อง พุทธมนต์บทนมัสการและพุทธ
มนต์ชัยมงคล*, (พิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ น.อ. ทวีป ปรีชากุล ณ เมรุ
วัดเครือวัลย์วรวิหาร 7 ก.ค. 2509). ธนบุรี: การช่างวุฒิสึกษา.
- โอม รัชเวทย์. (2554). *องค์ลิมาล ฉบับการ์ตูนสี่สี* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นตัง
แอนด์ พับลิชชิ่ง.